
В.Ю. Жарких,
кандидат філософських наук,
доцент Одеського національного політехнічного університету

ПОБУДОВА РЕАЛЬНОСТІ: МЕТАФІЗИКА ЕВОЛЮЦІЇ У ФІЛОСОФІЇ Ф.К.С. ШІЛЛЕРА

З часів Франческо Петрарки (1304–1374) у філософії гуманізму великого значення почали надавати мові. Вербальний вираз сприймався як інформативний принцип, як для окремої людини, так і для суспільства. Особливу увагу приділяли автентичності вислову, письмового і усного. Головна вимога пред'являлася до стилю і форми викладу, зокрема, до термінів, і полягала в дотриманні ясності. Терміни повинні бути чітко визначені, в них не повинно бути невизначеності і двозначності. Ф.К.С. Шіллер неухильно слідував цьому правилу і нерідко присвячував цілі сторінки своїх праць роз'ясненню змісту і причин вживання своїх термінів. Йому не завжди вдавалося досягти повної ясності, через що його теорії піддавалися критиці з боку опонентів.

У його працях часто зустрічається термін “метафізики” і похідні від нього – метафізичний, метафізичні погляди, метафізичне знання та ін. Він фактично називає свої філософські погляди метафізичними. Для того, щоб не було нерозуміння або помилкового тлумачення, Шіллер детально пояснював цей термін в різних працях. Він вважав це за необхідне, адже його розуміння цього терміну значною мірою відрізнялося від того значення науки про “буття саме по собі”, в якому його спочатку ввів Андроник Родоській (1 ст. до н.е.). Не збігається розуміння Шіллером суті метафізики і з подальшими модифікаціями і тлумаченнями цього терміну. На його думку, значення і роль метафізики полягає в тісній взаємодії з окремими спеціальними науками. В результаті цього метафізика часто виявляється набагато попереду концепцій, що становлять наукові досягнення даного історичного часу. За часів Арістотеля старогрецька метафізика оперувала поняттями, що випереджали не тільки грецьку філософію, а й подальші наукові уявлення, аж до сучасних досягнень в пізнанні світу. Метафізика є наукою, яка перебуває на межі Знання, вона наголошує на прогресі, досягнутому людьми в аналізі їх власних уявлень про своє знання. Нерозуміння може виникнути через те, що люди не усвідомлюють, що всі їх висловлювання, висновки і думки ґрунтуються на метафізичних припущеннях, твердженнях і узагальненнях.

Вперше Шіллер описав своє розуміння метафізики в книзі “Загадки Сфінкса” (Riddles of the Sphinx) [1]. В ній він дав розгорнутий аналіз сучасних йому філософських концепцій. Він різко критикував агностицизм Спенсера і Канта, доводив неспроможність скептицизму і песимізму і вибудовував позитивну філософію, засновану на концепції еволюції, як процесу безперервної зміни і вдосконалення світу. Згодом він був дещо збентежений своїм критичним тоном і відносив його на рахунок своїх переконань допрагматичного періоду [2]. Проте і в пізніх статтях і книгах метафізика, так само, як і деякі інші теми, вперше зачеплені в “Загадках Сфінкса”, продовжують залишатися важливими для його філософії. Метафізика, в якій, на його думку, зосереджені фундаментальні уявлення про всі процеси пізнання і буття в тому вигляді, в якому вони існують на будь-якому даному етапі знання, становить основу його філософських побудов. Він називає метафізику то наукою, то методом, але ці різні слова не змінюють головного змісту самого терміну. Метафізика координує, гармонізує і приводить у відповідність одну з одною окремі науки. Вона відзначає прогрес і досягнення в пізнанні істини і є дуже важливою при аналізі уявлень людини про рівень її знання. Життя неможливе без метафізичних уявлень просто тому, що в своїх прагненнях до знання людина повинна десь спинитися і визнати якісь ідеї і висновки за остаточні і граничні (final and ultimate) [3].

У метафізиці немає спеціального предмета дослідження. Філософ-метафізик повинен вважати себе не фахівцем, а “офіцером зв'язку” (liaison officer) між науками, посередником (mediator) між ними і природними вимогами людського життя [4]. В міру розвитку знання збільшується спеціалізація наук. Незважаючи на те, що існує принципова єдність методів наукового дослідження, результати, досягнуті в різних галузях науки, можуть виявитися, і виявляються, суперечливими. Роль метафізики полягає в тому, щоб визначити, чи узгоджуються дані різних наук, чи не суперечать вони одні одним і чи можливо об'єднати їх в єдине ціле. Існує вірогідність того, що вони можуть і не узгоджуватися. Тому предметом спеціальної уваги в метафізиці є виявлення помилок, неясності або умовчань в наукових думках і суспільному житті. Завдання метафізики полягає в координації і інтерпретації результатів, досягнутих в різних науках з тим, щоб створилася загальна і зрозуміла (intelligible) картина. Цей процес Шіллер порівнює з відомою дитячою пісенькою про Шалтая-Болтая: космічного Шалтая-Болтая розбили на шматочки за допомогою спеціальної науки і тепер жодна наука не може самостійно його зібрати і встановити на колишнє місце [1, 149]. Для цього необхідне зіставлення і коригування даних наук, пов'язаних з темою дослідження. Зараз таке рішення назвали б комплексним системним підходом. Жодна наука, наполягає Шіллер, не в змозі пояснити значення і обсяг світу, так само, як одна наука, у відриві від інших наук, не може вирішити і примирити конфліктні твердження різних наук. Це можна зробити за допомогою метафізики, яка враховує не тільки головні сторони проблеми, а й її периферійні області. Метафізика – не “цариця наук” (queen all sciences). Вона не наднаука і не надзнання. У неї немає переваги або пріоритету порівняно з іншими науками. Вона не існує незалежно від них. Роль метафізики полягає в тому, щоб зробити висновки з наявного знання. Оскільки науки великою мірою незалежні одна від одної, метафізиці повинне бути надано право реінтерпретації і модифікації навіть найфундаментальніших абстракцій і тверджень наук. Тільки так можна буде зробити можливим (feasible) синтез багатьох наукових тверджень [5, 453].

Виступаючи пристрасним захисником і пропагандистом метафізичного методу, Шіллер порівнює його з двома іншими філософськими методами – натуралістичним методом і методом абстракції. Жоден з них, на його думку, не може вважатися достовірним. Він порівнює натуралістичний метод з міфічним Антеєм, сила якого зникала, як тільки він відривався від землі, а метод абстракції – з легковажним Ікарусом, який досягає мети і землі тільки в смерті. Жоден з цих методів не може адекватно пояснити ні біологічні, ні фізичні властивості світу. Метафізичний метод об'єднує найважливіші якості обох вказаних методів. Він пояснює внутрішню схожість і безперервність всього сущого, а з іншого боку, – не абстрагується від людського досвіду і практики.

Так само, як не може бути кінця науковим дослідженням і відкриттям, так не може бути, згідно з Шіллером, межі метафізиці. В міру пізнання істини відбувається розвиток метафізики. Крім того, як і істина, яка в процесі пізнання може бути схильна до безконечних модифікацій і перевірок, так і метафізичні думки, за своєю природою, є попередніми, неостаточними, експериментальними. Вони відображають полягання істини в даний конкретний момент, залишаючи шлях для подальшого пізнання відкритим.

Наука виникає з практичної необхідності. Критерії цінності науки визначаються практичною користю. Метафізика відрізняється від науки тим, що її характеризує не безпосередня практична цінність. Вона, швидше, має етичне або квазіетичне значення [6, 1–17, 105]. Шіллер знаходить в метафізиці також естетичні якості. Він пише, що філософські системи є витворами мистецтва, які мають відбиток неповторної індивідуальної душі.

Метафізичний метод відрізняється від інших своїм особливим інтересом до особистості і її роллю в процесі і результаті пізнання [7, 78]. Метафізика не тільки включає особистість як частину даних для здійснення аналізу і синтезу своїх поглядів і висновків, її не можна відділити від знань, бажань, уявлень і реакцій кожного окремого філософа.

Метафізичні системи схожі на особисті дані. Оскільки їх створюють люди, то вони неминуче вносять в свій інтелект характеристики своєї особистості і темпераменту [4, 180].

Різниця між метафізичними підходами, що змагаються, ніколи не буває простою або тільки теоретичною [8, 409]. Філософські системи – це унікальні особисті досягнення [9, 61]. Дві окремі людини ніколи не думають однаково, тим більше вони не відчувають однаково, навіть, якщо вони дотримуються однакових або схожих думок. В світі немає такого психологічного механізму або прийому, за допомогою якого можна б було досягти такої одноманітності [9, 61]. В метафізичних думках повна одностайність також неможлива, адже саме особистість філософа-метафізика визначає принципи, за якими наукові дані відбираються і оцінюються. Він вибирає між різними думками, збирає і сортує факти, релевантні, з його точки зору, для доказу істинності своєї думки. В результаті він вибудовує систему фактів або висновків, яка пояснює світ згідно з тим, як це йому здається найлогічнішим і достовірним.

Впродовж всього свого життя Шіллер повертався до теми про філософські методи пізнання, прагнучи створити повну, вичерпну метафізику. Його мета полягала в тому, щоб показати, що метафізика розуміє історію філософії як історію боротьби людських темпераментів. Індивідуальна людська особистість для Шіллера є одним з онтологічних аргументів, фундаментальним принципом єдності і порядку. Вона є фактом, і фактом надзвичайної важливості, оскільки все людське знання пронизано впливом і зусиллями людини. Людина є найреальнішим еством зі всіх, відомих істин. Шіллер був противником абсолютного ідеалізму і твердо дотримувався твердження Протагора про те, що людина є мірою всіх речей, як існуючих, тому що вони існують, так і неіснуючих, тому що вони не існують. Це твердження, наполягає Шіллер, не заперечує об'єктивності істини і не припускає суб'єктивізму або скептицизму. Його значення полягає в тому, що змінюється не тільки світ, а й людина, що його сприймає, оскільки чуттєва картина світу антропоморфна. Її потрібно аналізувати, а не оголошувати огульно істинною або помилковою. Так само не слід ідеалізувати забобони і апіорні думки. Всяка істина повинна пройти перевірку в людській практиці.

Однієї з найважливіших тем в контексті своєї метафізичної теорії Шіллер вважав еволюцію. Вся його концепція метафізики ґрунтується на понятті еволюційного перетворення. Він розвиває тезу про становлення і відсутність повної адаптації. Можливість змін, нерідко калейдоскопічних, присутніх в усіх світових процесах, забезпечує позитивну динаміку, необхідну для їх існування. Він перебував під великим впливом сучасної йому теорії еволюції Г.Спенсера і Ч.Дарвіна. Еволюція безперервна, поступова або раптова, цілеспрямована або випадкова, дає імпульс для розвитку і сприяє виживанню всього суцього на Землі. Шіллер розрізняв три головні і найочевидніші характеристики світу – недосконалість, становлення і час. Динамічність і реальність історичного руху світового процесу від простого до складного в потоці часу переконувала Шіллера в тому, що розвиток світу в часі є незаперечним фактом. Це є реальний процес, який існує не в думках і не завдяки думкам людини. Він має початок і кінець в часі і прагне вдосконалення. Світові процеси не тільки мають історію, але ця історія має значення. Це значення полягає в тому, що ніщо не існує саме по собі. Зміни, що відбуваються в світовому процесі, виникають лише відносно інших процесів і у зв'язку з ними. Вони відбуваються в процесі реалізації потенційних якостей в актуальні. Їх роль і значення можна зрозуміти тільки в історичній перспективі.

Проаналізувавши філософські припущення дарвінізму, Шіллер дістав підстави для аргументів на користь телеології [3, 108]. Поняття мети, цілеспрямованості, іншими словами, телеології, властиве людському розуму. В процесах еволюції природно шукати і бачити зміни, що відбуваються з певною метою. Цю мету, проте, слід розглядати не з антропоцентричної позиції. Вона не пов'язана з користю для людства або окремої людини. Її не слід розглядати як усвідомлений процес. Її значення виявляється в зміні умов адаптації до змінного, часто агресивного, навколишнього середовища. Ця мета є майбутнім покладанням, якого прагне весь світовий процес і досягненню якого підлягають всі речі у своєму безперервному перетворенні. Дарвін пояснює адаптацію мінливістю і природним відбором,

але він не пояснює, і не може пояснити, причини і напрям мінливості. Природний відбір сам по собі не забезпечує і не гарантує прогрес, не виключає він також і деградацію. Організмам властиво адаптуватися і мінятися, але їх пристосовність до умов неадекватного зовнішнього середовища, доцільність їх будови і функцій є недосконалими. В організмах постійно відбуваються як повільні, так і раптові зміни, результати яких можуть мати непередбачувані наслідки. Невизначена і випадкова мінливість, таким чином, є методологічним постулатом. Було б бездоказово приймати її доцільність як абсолютний принцип. Дарвінізм не заперечує можливості цілеспрямованої адаптації. Але ні сама теза про цілеспрямованість мінливості, ні механізм, що приводить в рух чинники, які змінюють органічну і неорганічну природу, не можуть бути доведені ні окремими фактами, ні поєднанням фактів. Навіть в даний час, коли відкриття в галузі молекулярної і генної біології значно видозмінили концепції, що тлумачать процеси еволюції, залишається багато невирішених проблем. В процесі дослідження виникає більше питань, ніж відповідей. Аналіз новітніх наукових даних не завжди дає можливість знаходити безперечні закономірності або причини їх порушення. Оскільки їх різноманітність не піддається чіткій класифікації і припускає різні умовиводи і тлумачення, висновки і рішення є певною мірою довільними. Все залежить від наявності і відбору фактів. Дослідник може тлумачити їх відповідно до своєї проникливості і чесності. Він завжди стоїть перед вибором і обирає той варіант, який для нього здається найправильнішим і підтверджує його припущення. Серед можливих альтернатив визначення істини він керується своєю думкою і цілями. Його висновки і припущення вимагають волі, бажання вірити в свою правоту і упевненості в ній. Кінець кінцем, вони ґрунтуються на вольовому зусиллі, мотивованому міркуваннями віри [10]. Якщо, згідно із своїм бажанням і вірою, філософ визнає свої висновки за істинні, він вибудовує свою реальність, не інакше, як понятійний постулат. В його картині реальності може ховатися раціональність або, можливо, невловима ірраціональність, перевірити і випробувати які можна тільки по тому, як вони “працюють” в людському досвіді. Теорія еволюції надає аргументи проти абсолютизму, оскільки в ній відкидається твердження про те, що досвід з необхідністю формує ціле статично і назавжди [3, 153].

У результаті аналізу теорії еволюції, Шіллер здобув наукові докази, що підтверджували його переконаність в реальності біологічної новизни або оновлення і законності людського розвитку. Дарвінізм, вважав він, потрібно сприймати як науку, що показує, як людина повинна діяти для того, щоб вижити і розвиватися. Шіллер писав, що прогрес залежить від тих небагатьох людей, які здатні творити новації і змінювати існуюче покладання [11, 228]. Новизна і оновлення, які тлумачать дарвінізм, зрозумілі, вони не порушують космічний порядок. Вони ніколи не бувають повністю новими. Іншими словами, вони не є перешкодою для асиміляції в існуючих умовах. Навпаки, вони полегшують умови існування в навколишньому середовищі. Неправильно думати, що щось може трапитися, або трапляється, поза даною історичною ситуацією. Історична мінливість відбувається на фоні і в самій існуючій реальності. Так само неправильно пояснювати новизну, новацію, оновлення виникненням [4, 119]. Шіллер не розумів і ставився з презирством до людської і філософської антипатії до новизни. На його думку, не можна погоджуватися із твердженням філософів-елеатів, що новизна не може бути реальною, що існування, буття залишається незмінним зараз і назавжди і, якщо факти суперечать цій догмі, то тим гірше для фактів [12]. Він вважав, що повинен бути і завжди є спосіб впоратися з новою ситуацією. Для нього, гуманіста і прагматика, реальність новизни мала два важливі результати: реальність новизни виправдовує віру людини в свободу і в можливість зміни людської природи.

Найістотніший і найбільш помітний внесок Шіллера в метафізику – його концепція пластичності, недосконалості реальності - ґрунтується на цій вірі. Він вважав, що як реальність, так і істина створюються людиною. Неможливо відповісти на питання “що є реальність?” доти, доки не вирішено, як цю реальність можна пізнати і про яку реальність йдеться. Для того, щоб щось стало реальністю, воно повинне бути пізнаване і пізнане. Поняття непізнаваної реальності даремне, воно самознищується. Метафізика ставить

питання “Що я можу знати, взнати як реальне?” (What can I know as real?). Те, що Кант назвав революцією Коперніка у філософії, полягає в тому, що онтологія, теорія реальності, визначається епістемологією, теорією нашого знання [5, 327].

Шіллер стверджував, що ми знаємо реальне таким, як воно є для нас в даний період і на даному етапі нашого знання. Ми усвідомлюємо навколишній світ в адекватних нашому сприйняттю поняттях, тільки тоді, коли ми його знаємо. Ми абсолютно нічого не знаємо про те “щось”, яке перебуває за межами, поза процесом нашого знання [3, 9]. Оскільки наше пізнання є цілеспрямованим і креативним, саме наші інтереси нав'язують нам умови, за яких реальність може нам відкритися. Людина здобуває істину завдяки своїй активності і з її допомогою. В цьому процесі вона знаходить реальність. Безпосередні практичні інтереси і потреби примушують людину шукати і знаходити рішення, кожне з яких відкриває нову реальність. В цьому процесі розум людини ніколи не буває спрямований на абсолютно чужу реальність. Пізнання завжди зосереджено на поліпшенні, розширенні і оновленні вже існуючих, відомих систем. Будь-яка новація, відкриття або термін виявляються за допомогою відомих реалій, через них або порівняно з ними. Для цього використовується мова, зміст одиниць якої варіюється і модифікується на основі понятійних асоціацій [4, 343]. В науковій або будь-якій іншій діяльності факти підбираються і вибираються залежно від інтересу або мети. В певному значенні вони створюються людиною, вона їх шукає, знаходить і дає їм власне пояснення і назву. Реальність виходить безпосередньо з цього. Реальність не є щось абсолютне або формальне. Вона також не є чисто психологічною категорією або чимось випробуваним на власному або чужому досвіді. Поняття про абсолютну, незмінну реальність, надчутливу і більш правильну, ніж наш безпосередній досвід, недоказове і тому безглузде і марне. Воно, за визначенням, принижує цінність людської діяльності і роль людського досвіду. Реальність прагматична, вона є тим, що ми оцінюємо як важливе, необхідне і істотне. Світ, який ми уявляємо собі зараз, реальність, яка оточує нас і яку ми постійно створюємо, можна розглядати як відображення наших життєвих інтересів. Віра в існування зовнішнього світу не ґрунтується на фактах безпосереднього досвіду. Це результат вибіркості людського розуму, завдяки якій людина намагається привести в порядок хаос, який його оточує. Людина вірить у попередній світ, що існував до неї, тому що вона уявляє і розуміє, що він був створений до того, як вона стала брати участь в цьому процесі.

У міркуваннях Шіллера про те, що людина сама створює реальність, немає достатньої ясності. Сучасні йому критики знаходили, що в його філософії немає чіткого визначення того, як здатність людини створювати реальність співвідноситься з обмеженістю в часі і обмеженістю в його силі і можливостях. Критика і нерозуміння його концепцій виникали і з приводу твердження про повну пластичність миру. Заперечення стосувалися, головним чином, вербального виразу. Відповідаючи на критику, Шіллер доводив, що мова є інструментом, за допомогою якого виражаються і передаються думки. Вона тим більше необхідна, що це єдиний і найзручніший спосіб спілкування і комунікації. Тільки вживаючи слова, можна досягти розуміння чужих думок або знайти раніше невідомі факти. Проте, слова можуть заблокувати або перевернути зміст того, що необхідно приховати або бажано спростувати. Слова, по суті, є символами і способом передачі значення. Значення будь-якого слова, будь-якого твердження ґрунтується на тому, як це слово вживалося в певному контексті. Проте, слова, в яких передавалося значення, можуть і повинні вживатися в інших контекстах для того, щоб передавати нові значення, що виникають в міру розвитку знання. Слова, як і твердження, є, фактично, багатозначними. Було б абсурдом наперед, апіорі, визначати всі нові значення слів, оскільки неможливо передбачити, які зміни в них можуть відбутися. Але, з іншого боку, потенційна багатозначність слова не повинна викликати нерозуміння або неясності. Шіллер визначає пізнавальну діяльність людини дієсловом “make – making Reality”. Через первинне поняття, зафіксоване в етимологічному значенні цього слова, його можна розуміти в конкретному значенні – виробляти, створювати матеріальний предмет, наприклад, стіл. Це слово можна тлумачити в тому розумінні, що людина є творцем не тільки своїх уявлень і знань про факти і явища навколишнього світу, а й творцем самого

фізичного світу. Проте з часом поняття про “створення, роботу” переносилося на аналогічні процеси творчості, не пов'язані з матеріальною діяльністю. В результаті численних перенесень значення слова стало полісемантичним. Щоб уникнути неясності у вербальному вживанні, слово, багатозначність якого є універсальною, нешкідливою і корисною, вимагає чіткого однозначного контексту. Так само в слові реальність можна розрізнити, принаймні, два різні значення – фізична реальність, в яку входить і сама людина як елемент фізичного світу, так і те уявлення про реальність, яке стало доступне людській свідомості завдяки її інтелектуальній пізнавальній і творчій діяльності.

У більш пізніх роботах Шіллер визнав відмінність в значеннях “знаходити, відкривати” і “створювати, робити” реальність. Проте він неодноразово підкреслював, що реальне знання дає силу і владу над реальністю. Виявлення, відкриття реальності не виключає її створення. Всякий, найреальніший предмет, зі всіх відомих нам, повинен був спочатку стати предметом думки в результаті нашого вибору [2, 200]. Якість і цінність реальності мають прагматичне вимірювання – предмети мають реальну цінність “тому що і доти, поки, і так довго, як” вони надають задовільні методи управління життєвим досвідом. Будь-яке поліпшення в якості знання чи істини може повести за собою знищення або зміну старого знання на нове, більш адекватне вимогам реальності. Оцінка залежить від цілей пізнання і змінюється разом з ними [5, 417].

Створення істини і реальності ніколи не може бути пасивним дзеркальним відображенням. Шіллер визнавав існування “незалежної” реальності. Він вбачав різницю між суб'єктивним і об'єктивним в процесах створення реальності і істини. Людина змінює не реальність, а свої думки, уявлення про неї. Нові істини, або реальності, поза сумнівом, існували незалежно від того, знайшла їх людина чи ні. Проте вони не можуть бути незалежні від процесу, який привів до їх виявлення [5, 449]. Він писав, що поведінка людини і її ставлення до навколишнього світу може не просто знайти реальність, але і у буквальному розумінні створити її. Реальність в усій своїй різноманітності не дана людині в її безпосередньому сприйнятті. Людина оперує тільки даними своєї свідомості. Шлях, який ці дані повинні пройти для того, щоб стати реальністю, лежить через свідому або несвідому побудову інтелектуальної конструкції, що вимагає однозначного вербального виразу. Цей процес проходить абсолютно вільно і довільно. Сам факт того, що людина постулювала існування реальності, незалежної від її свідомості і відчуття, є результатом її інтелектуальних, розумових побудов. Людина вільна у виборі елементів, які вона застосовує для побудови фізичної реальності. Її вибір виправдовується або спростовується винятково тим, наскільки він відповідає очікуванням і рівню знання. Реальний світ існує незалежно від наявності або відсутності істинних або помилкових теорій і інтелектуальних конструкцій. Проте за допомогою таких інтелектуальних побудов уявне поняття стає неспростовним свідомством в логічній побудові реальності. Грунтуючись на ресурсах своїх здібностей, проникливості, цілей і інтересів, людина постійно додає нові дані до вже відомої, створеної ним реальності [4, 126]. Шіллер вважав здатність людини пізнавати і додавати нові дані завдяки своїм власним ресурсам величезним досягненням гуманізму.

Можна сперечатися про те, наскільки вдало Шіллер підібрав терміни для своєї метафізики еволюції і побудови реальності. Значення його філософії полягає в тому, що її головний зміст робить акцент на креативність, творчість людини. Шіллер в своїх міркуваннях виходить і засновує свої висновки на роз'ясненні функцій людського інтелекту, допитливість якого сприяє зміні і гармонізації реальності відповідно до людських цінностей і надій. Гуманізм Шіллера виявляється в його твердженні, що діяльність людини – не ілюзія. Вона є істинним внеском у побудову реальності, яка могла б бути зовсім іншою, якби людина не створила її такою, якою ми її знаємо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Schiller F.C.S. Riddles Sphinx.* – N-Y, 1970.

2. *Schiller*. Studies in Humanism. – N-Y, 1907.
3. *Schiller F.C.S.* Humanisms and Humanism // “Our Human Truths”.
4. *Schiller F.C.S.* Must Philosophers Disagree? – London, 1934.
5. *Schiller F.C.S.* Logic for Use. – N-Y, 1930.
6. *Schiller F.C.S.* Ethical Basis Metaphysics // Humanism. – N-Y, 1912.
7. *Schiller F.C.S.* Relativity Metaphysics // Our Human Truths.
8. *Schiller F.C.S.* Why Humanism? Contemporary British Philosophy. – London, 1924.
9. *Schiller F.C.S.* From Plato to Protagoras // Studies in Humanism.
10. *Schiller F.C.S.* Darwinism and Design // Humanisms and Humanism.
11. *Schiller F.C.S.* Empiricism and Absolute // Studies in Humanism.
12. *Schiller F.C.S.* Creation, Emergence, Novelty // Must Philosophers Disagree.